

Joanna Włodarczyk-Kaziród

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

ORCID: 0000-0002-0842-0742

RECEPCJA POWIEŚCI *KAMIENŃ NA KAMIENIU* WIESŁAWA MYŚLIWSKIEGO W HOLANDII

W *Leksykonie terminów literackich* wydanym w Holandii definicja przekładu literackiego brzmi się następująco:

Tłumaczenie lub transpozycja dzieła literackiego (tekstu źródłowego) na inny tekst (tekst docelowy) za pomocą innego języka. Odróżnienie przekładów literackich od przekładów nieliterackich nie jest łatwe. Definicja ta może obejmować trzy rodzaje tłumaczeń: „literackie” tłumaczenia tekstów „nieliterackich”; „nieliterackie” przekłady tekstów „literackich” (np. dosłowne przekłady arcydzieła literackiego o charakterze dydaktycznym); oraz „literackie” tłumaczenia tekstów „literackich”¹. (De vertaling of overzetting van een literair werk (brontekst) in een andere tekst (doeltekst) door middel van een andere taal. De afbakening van literaire vertalingen ten opzichte van niet-literaire vertalingen is niet eenvoudig)².

Hugo Verdaasdonk twierdzi, iż „tłumaczenie literatury to zawód artystyczny” i dlatego uważa, że tłumacze literatury należą do sektora sztuki³. Z kolei Martin de Haan porównuje przekład literacki do wykonania utworu muzycznego. Według niego podobną pracę wykonują muzycy i tłumacze:

Obydwaj artyści przekształcają istniejące dzieło sztuki w nowe dzieło sztuki i w obu przypadkach ta konwersja wymaga nie tylko dobrego warsztatu, ale przede wszystkim jasnej wizji wykonywanego dzieła. (Beiden zetten een bestand kunstwerk om in een nieuw kunstwerk, en in beide gevallen vraagt die omzetting niet alleen om een goede techniek maar vooral ook om een duidelijke visie op het uit te voeren werk)⁴.

1 Zamieszczone tłumaczenia w tymże artykule są wykonane przez Autorkę.

2 *Algemeen letterkundig lexicon*, http://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_03210.php [dostęp: 10.08.2017].

3 H. Verdaasdonk, *De verbetering van de economische positie van literair vertalers*, [w:] H. Bloemen, *De kracht van vertaling – verrijking van taal en cultuur. Bijdragen aan het Tweede James S Holmes Symposium*, Utrecht 1998, s. 61.

4 M. Haan, *De paradox van de vertaler. Vier fragmenten van een ongeschreven boek*, [w:] J. Thielemans, M. Van de Velde, *Vertaling & Verbeelding: de creativiteit van de literaire vertaler*, Gent 2001, s. 3.

Ponadto badacz ten podkreśla bardzo ważny fakt, że praca tłumacza jest jeszcze trudniejsza niż praca pisarza, ponieważ tłumacz nie tylko tworzy tekst, ale także zasady, którymi musi się kierować.

Według danych Taaluniversity tłumaczenia literackie są bardzo ważne dla niderlandzkiego rynku sprzedaży książek i stanowią ponad połowę tytułów beletrystycznych pojawiających się we Flandrii i Holandii. Dotyczy to oczywiście nie tylko dzieł czysto literackich, ale także opowieści „przygodowych” i „romantycznych”, które nie należą od razu do kanonu literatury⁵. Źródła polskie podają, iż:

przekład literacki to 1) utwór lit., który ma swój pierwowzór obcojęzyczny (oryginał) i powiadamia odbiorcę o jego istnieniu; 2) proces twórczy (w innej koncepcji – jedynie odtwórczy), w którym tekst lit., ukształtowany w jednym języku, zostaje powtórzony (zrekonstruowany) w systemie innego języka. Proces tłumaczenia ujawnia w oryginale elementy przekładalne oraz nieprzekładalne. Pokonywanie nieprzekładalności polega na odnajdywaniu (lub wynajdywaniu) specjalnych ekwiwalentów. Z braku ostatecznych i jedynie słusznych rozstrzygnięć wyrasta praktyka wielokrotnego tłumaczenia dzieł obcojęzycznych (zwłaszcza najwybitniejszych)⁶.

W niniejszym artykule chciałabym zobrazować sytuację tłumaczeń oraz recepcji dzieł Wiesława Myśliwskiego w Holandii, zwłaszcza jego powieści *Kamień na kamieniu*, która została wydana w latach 80. XX wieku, a dokładnie w 1984 roku. Wiele dzieł Wiesława Myśliwskiego zostało przetłumaczonych na język niderlandzki przez Karola Lesmana. Lesman zajmuje się tłumaczeniem dzieł także innych pisarzy i poetów. Od 1979 roku przekłada powieści i opowiadania m.in. Stanisława Ignacego Witkiewicza, Juliana Strykowski, Marka Hłaski, Bolesława Prusa, Ewy Lipskiej, Tadeusza Różewicza oraz wiersze noblistki Wisławy Szymborskiej.

Karol Lesman urodził się w 1951 roku w Bredzie. Jego ojciec był Polakiem i podczas II wojny światowej służył w Dywizji Panczernej generała Maczka, która wyzwoliła m.in. Bredę. Matka tłumacza była Holenderką. Studiował filologię polską w Amsterdamie i Krakowie. Twórca przekładów otrzymał wiele prestiżowych nagród za swój dorobek translatorski: m.in. w 2009 roku Nagrodę Translatorską Funduszu Literatury, w 2017 roku **nagrodę Martinus Nijhoff Vertaalprijs za całokształt twórczości translatorskiej literatury polskiej**. Nagroda ta jest najważniejszą nagrodą przyznawaną tłumaczom w Holandii, ustanowioną przez holenderską Fundację Prins Bernhard Cultuurfonds. **Przekład ostatniej powieści Wiesława Myśliwskiego, *Ucho Igielne* znalazł się na tzw. longliście tytułów nominowanych**

5 Taalunie, http://taalunieversum.org/sites/tuv/files/downloads/Literair_vertalen.pdf [dostęp: 10.08.2017].

6 *Przekład literacki*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/przeklad-literacki;4009712.html> [dostęp: 3.05.2022].

do European Literature Prize 2022. Jest to jedyna polska nominacja. Bez wątpienia można uznać Karola Lesmana za jednego z najlepszych tłumaczy literatury polskiej.

Inspiracją dla Lesmana do podjęcia zawodu tłumacza była powieść Bolesława Prusa *Lalka*. W wywiadzie z Maarten Mollem Lesman powiedział:

Kiedy czytałem [...] *Lalkę* Bolesława Prusa, pomyślałem: Chcę, żeby każdy Holender przeczytał tę rozkoszną, beztroską, szaloną, dowcipną XIX-wieczną powieść. Ale potem najpierw trzeba będzie przetłumaczyć, pomyślałem od razu. (Toen ik tijdens mijn studie Poolse taal- en letterkunde de roman *De pop* van Bolesław Prus las, dacht ik: ik wil dat elke Nederlander deze heerlijke, lichtvoetige, krankzinnige, geestige negentiende-eeuwse roman leest)⁷.

Proza Wiesława Myśliwskiego wywarła na Lesmanie podobne wrażenie. Tłumacz nazywał Myśliwskiego „najważniejszym żyjącym powojennym pisarzem polskim”⁸. Dalej mówi o pisarzu:

Człowiek (Myśliwski) powolnego opowiadania, meandrującej prozy, tych pięknych, długich zdań, głębokiego filozofowania prostym językiem o życiu, miłości i pamięci, to prawie tak, jakby poetka Wisława Szymborska zaczęła pisać prozę. (De man van het onthaaste vertellen, het meanderende, palaverende proza, die prachtige lange zinnen, het in eenvoudige taal diepzinnig filosoferen over leven, liefde en herinnering, het is bijna of de dichteres Wisława Szymborska proza is gaan schrijven)⁹.

Z tej fascynacji powstały przekłady następujących powieści Myśliwskiego:

Over het doppen van bonen (Traktat o łuskaniu fasoli 2006), Amsterdam, Querido 2009.

Steen op steen (Kamień na kamieniu 1984), Amsterdam, Querido 2012.

De laatste hand (Ostatnie rozdanie 2013), Amsterdam, Querido 2016.

De horizon (Widnokrąg 1996), Amsterdam, Querido 2017.

Het Oog van de Naald (Ucho igielne 2018), Amsterdam, Querido 2021.

Zdaniem członków Funduszu Literackiego praca translatorska Karola Lesmana jest bardzo dokładna. Czystość i precyzja jego przekładów jest niewątpliwie powiązana z przekładami poezji, których również dokonywał tenże tłumacz. Tłumaczenie powieści Myśliwskiego na język niderlandzki nie było łatwe, ponieważ Myśliw-

7 *Postbode hoefde hij niet te worden*, <https://vertaalverhaal.nl/project/postbode-hoefde-hij-niet-te-woorden/> [dostęp: 10.05.2022].

8 Tamże.

9 Tamże.

ski woli posługiwać się językiem mówionym niż pisanym. W rozmowie z Arjanem Petersem dla „De Volkskrant” Myśliwski powiedział:

Żywy język, o to chodzi, a dla mnie to mówienie, a nie literatura. Źródłem języka jest mowa. Kiedy mam pisać, muszę stworzyć coś sztucznego. Język polski, którego używam, jest językiem nieistniejącym, zauważył mój niemiecki tłumacz. Dlatego tłumacze powinni właściwie stworzyć osobny idiom we własnym języku, coś pomiędzy językiem mówionym i pisanym. (Levende taal, daar gaat het om, en dat is voor mij praten, en niet literatuur. De bron van de taal is praten. Als ik ga schrijven, moet ik iets kunstmatigs creëren. Het Pools dat ik gebruik is een niet-bestaande taal, heeft mijn Duitse vertaalster opgemerkt. Dus vertalers moeten eigenlijk in hun eigen taal ook een apart idioom scheppen, iets tussen gesproken en geschreven taal in)¹⁰.

Ten sposób pisania jest ściśle związany z miejscem pochodzenia Myśliwskiego, a więc z wsią, w której nikt nie umiał czytać ani pisać. Kultura języka mówionego była bardzo rozwinięta. Ponadto na twórczość pisarza w tej kwestii wywarł Ludwig Wittgenstein, filozof, autor *Traktatu logiczno-filozoficznego*, który napisał: „Granice mojego języka wyznaczają granice mojego świata. Wszystko, co mówisz, jest językiem”¹¹.

Zainspirowany teoriami Wittgensteina Myśliwski użył również słowa *traktat* w tytule jednej ze swoich książek (*Traktat o łuskaniu fasoli*). Słowo to zostało pominięte w holenderskim tytule, czego Myśliwski żałuje, ponieważ odgrywa tak ważną rolę w interpretacji utworu, jak sam podkreśla:

Niestety! Czy wydawca Querido obawiał się, że czytelnik pomyśli, że to studium rolnicze? Kombinacja tytułu wydaje mi się humorystyczna: „Traktat”... można by się spodziewać traktatu o moralności lub teologii. A potem to trzeźwe „O łuskaniu fasoli”. Poza ironią jest tu również powaga, ponieważ uważam, że przedmiotem traktatu mogą być wszelkie zwyczajne działania, które nazywamy banałami. [...] Kiedy stajesz się świadomy tego, co robisz nieświadomie, zaczyna się filozofia. (Helaas! Is jullie uitgever Querido bang dat de lezer denkt dat dit een landbouwkundige studie is? De combinatie leek mij humoristisch: “Tractaat”, dan verwacht je een verhandeling over moraal of theologie. En dan dat nuchtere “Over het doppen van bonen”. Behalve ironisch is het trouwens ook ernstig bedoeld, want ik vind dat alle gewone handelingen, die we banaliteiten noemen, onderwerp kunnen zijn van een Tractaat. [...] Als je je bewust wordt van wat we onbewust doen, begint de filosofie)¹².

10 *Ik genoot ervan dagelijks uren in de rij te staan*, <https://www.volkskrant.nl/boeken/-ik-genoot-ervan-dagelijks-uren-in-de-rij-te-staan~a361030/> [dostęp: 22.12.2022].

11 Tamże.

12 Tamże.

Tłumaczenia Lesmana na niderlandzki nie są jedynymi tłumaczeniami tych powieści Myśliwskiego. Najstarszy przekład książki *Kamień na kamieniu* został wydany po czesku w 1986 roku w Pradze pod tytułem *Na kameni kámen*. Przekładu tego dokonał Josef Vlášek. Następnie w 1987 roku ukazało się rosyjskie tłumaczenie *Kamen' na kamen'* Kseni Starosielskiej. W latach 90. ukazały się litewskie tłumaczenia e *Akmuo ant akmens* oraz niemieckie *Stein auf Stein*. Angielskie tłumaczenie *Stone upon Stone* wydane zostało w 2011 roku, niderlandzkie w 2012, a tureckie w 2016.

Rok	Język	Tytuł tłumaczenia	Miejsce wydania
<i>Kamień na kamieniu</i> (1984)			
1986	czeski	Na kameni kámen	Praga
1987	rosyjski	Kamen' na kamen'	Moskwa
1987	rumuński	Piatra peste piatra	Bukareszt
1987	bułgarski	Kam"ku v"rchu kam"k	Sofia
1989	słowacki	Kamień na kameni	Bratysława
1990	niemiecki	Stein auf Stein	Berlin
1992	litewski	Akmuo ant akmens	Wilno
2011	angielski	Stone upon stone	Nowy Jork
2012	niderlandzki	Steen op steen	Amsterdam
2016	turecki	Taş taş üstünde	Istanbul

Wkrótce po wydaniu *Traktatu o łuskaniu fasoli* popularność prozy Myśliwskiego w Holandii gwałtownie wzrosła. Dlaczego jego twórczość jest tak atrakcyjna i interesująca dla zwykłego zagranicznego czytelnika? Sam Karol Lesman tak mówi o Myśliwskim:

Myśliwski nie spieszy się, również w sposobie swego opowiadania. A to opowiadanie jest jego siłą, tak samo jak spokój, z jakim mówi. W jego twórczości jest jeszcze jedna siła: ledwo zauważalny, a przez to nigdy nie niepokojący brak jedności miejsca, czasu i działania. Moim zdaniem nadaje to O łuskaniu fasoli jeszcze większą uniwersalną wartość. (U vraagt hoe het toch komt dat als Wieslaw Myśliwski zo'n goede schrijver is (en dat is hij!), er in Nederland nog helemaal niets van hem is vertaald. Misschien komt dat doordat hij, behalve toneelstukken en filmscenario's, alleen hele dikke romans schrijft die ook nog eens stevig geworteld zijn in het leven en de cultuur van het Poolse platteland. Daarbij moet onmiddellijk worden opgemerkt dat Myśliwski geen schrijver is van louter natuurbeschrijvingen en zeker geen 'folklore' bedrijft of iets wat daar op lijkt. Elk detail,

elk onderwerp of probleem in zijn werk heeft bij hem altijd een bredere, universele betekenis)¹³.

Powieść *Kamień na kamieniu*, przetłumaczona na język niderlandzki przez Karola Lesmana, ukazała się w 2012 roku nakładem wydawnictwa Querido w Amsterdamie. Niedługo po tym wydarzeniu pojawiły się pierwsze recenzje. Żadne z nich jednak nie ukazały się dotąd w publikacjach literackich i czasopismach. Dlatego będę opierać się na dostępnej krytyce, którą można znaleźć głównie w gazetach, na stronach internetowych i innych źródłach.

Powieść *Kamień na kamieniu* należy do tzw. nurtu chłopskiego. Termin ten może być rozumiany jako literatura związana z określonym regionem, ale ma też szerszy zasięg geograficzny. W czasie, kiedy nurt chłopski krystalizował się, w literaturze polskiej istniała potrzeba przedstawienia nie tyle losu zbiorowego chłopów, bo to rodziło ryzyko stosowania pewnych uproszczeń, ile przywoływanie losów jednostkowych. Przez wiele lat Wiesław Myśliwski w istotny sposób wpływał na formowanie się nowego myślenia o twórcach nurtu chłopskiego. Dopiero w roku 1985 pisarz wyznał:

W tej chwili zresztą nie czuję w sobie potrzeby mówienia, wyjaśniania, podawania czegoś do wierzenia. Był czas, kiedy czułem w sobie bunt i sporo mówiłem o kulturze chłopskiej, jej stanie, o sposobach jej badania i opisywania. Tłumaczyłem, że zniknęła kultura w tradycyjnym sensie, że nie uratują jej sztuczne reanimacje, że owoce może wydawać tylko jako wielkie źródło inspiracji sztuki profesjonalnej, sztuki narodowej w ogóle¹⁴.

Poetyka i styl Wiesława Myśliwskiego podążają za tendencją literatury światowej drugiej połowy XX wieku. Jest to tendencja do przesuwania akcji, wydarzeń, fabuły na plan dalszy, w wyniku czego powieść staje się rodzajem wyznania, traktatu moralnego czy filozoficznego. Albert Camus pisał, że dziś nie opowiada się historyjek, ale tworzy własny świat. Wielcy pisarze są powieściopisarzami-filozofami, a nie jedynie autorami powieści z tezą¹⁵. Powieść Myśliwskiego również nie posiada wyrazistej fabuły, zawiera jednak mnóstwo wątków, tematów, epizodów, co sprawia, iż utwór staje się panoramiczny. Świat przedstawiony ma charakter obrazu widzianego w kalejdoskopowej optyce.

Kamień na kamieniu przedstawia życie Szymona Pietruszki, który po pobycie w szpitalu wraca do rodzinnej wsi. W długim monologu opowiada o sobie i zmianach, jakie zaszły w życiu w polskiej społeczności rolniczej. Odwołuje się do postę-

13 *Leesfragment: Brief over Wieslaw Mysliwski*, <https://www.atheneum.nl/leesfragmenten/archief/2009/brief-over-wieslaw-mysliwski/> [dostęp: 8.08.2017].

14 R. Sulima, *Literatura a dialog kultur*, Warszawa 1982, s. 22–23.

15 A. Camus, *Eseje*, przeł. J. Guze, Warszawa 1971, s. 175.

pu technologicznego, ale także do przemian społecznych, które dały się zauważyć na wsi. Sposób opowiadania jest wyjątkowy: w pierwszej osobie liczby pojedynczej, z dużą dozą humoru. Zawada stwierdza, iż jest to utwór artystycznie wypracowany, wielowątkowy i bogaty w znaczenia. Można w nim dostrzec autorską ambicję, by w jednym dziele zawrzeć całość doświadczenia społecznego, kulturowego i historiozoficznego polskiej wsi, odwołując się w strukturze dzieła do bogatego kanonu chłopskiej mowy¹⁶.

Nie tylko polscy krytycy literaccy i czytelnicy docenili walory utworu. Wartość *Kamienia na kamieniu* została dostrzeżona także w Holandii. Warto przytoczyć recenzję Hilde van Vlaanderen pt. *Geluk is als water en iedereen heeft dorst* (*Szczęście jest jak woda i wszyscy są spragnieni*), która ukazała się w 2013 w Literair Nederland (Literackiej Holandii), czyli na stronie internetowej, na której zamieszczane są recenzje utworów niderlandzkojęzycznych oraz literatury tłumaczeniowej. Myśliwski jest tu określany jako pisarz utalentowany, który w swoich książkach potrafi bardzo obrazowo przedstawiać historie bohaterów. Autorka recenzji stwierdza:

Wspaniale jest to, że Myśliwski potrafi opowiedzieć historię, anegdotę, rozwinąć ją, dodać do niej kolejne wspomnienie, wrócić do historii i wreszcie skończyć z historią, od której zaczął. (Het knappe is dat hij een verhaal, een anekdote kan vertellen, daarover kan uitweiden, er een andere herinnering aan kan toevoegen, terug naar het verhaal komt en uiteindelijk weer eindigt bij de vertelling waar hij mee begonnen was)¹⁷.

Jednocześnie podkreśla się, że powieść ta wymaga od czytelnika zaangażowania, poświęcenia czasu i cierpliwości, ponieważ treść udziela odpowiedzi na wiele życiowych pytań. Rodzi się refleksja, pojawiają się pytania. W końcu autorka nazywa powieść wartościową, bogatą książką:

[...] to książka, która wymaga czegoś od czytelnika. Cierpliwości i czasu. Spokojnego czytania. Niektóre historie zapadają w pamięć. [...] Książka skłania do pochylenia się nad życiowymi pytaniami, które zadaje sobie główny bohater. Bogata książka. ([...] is een boek, dat iets van de lezer vraagt. Geduld en tijd. Rustig lezen. Sommige verhalen laten bezinken. [...] En nadenken over de levensvragen, die de hoofdpersoon zichzelf stelt. Een rijk boek)¹⁸.

26 sierpnia 2016 roku w magazynie „NRC” ukazał się wywiad z Wiesławem Myśliwskim, przeprowadzony przez Michela Krielaarsema. Prozaik w ten oto sposób wypowiedział się o swojej twórczości:

16 A. Zawada, *Nurt chłopski, temat wiejski*, „Nowe Książki” 1997, nr 1, s. 4–5.

17 *Geluk is als water en iedereen heeft dorst*, <https://www.literairnederland.nl/recensie-wieslaw-mysliwski-steen-op-steen/> [dostęp: 13.05.2022].

18 Tamże.

Cała moja twórczość jest [...] potężnym uściskiem życia, pomimo całej nędzy, która istnieje. To właśnie podoba się mojemu czytelnikowi. Wszystkie moje postacie to tragiczne osoby. Ale akceptują życie takim, jakie jest. (Mijn hele oeuvre is daarentegen een krachtige omarming van het leven, ondanks alle ellende die er bestaat. Dat is wat mijn lezers zo bevalt. Al mijn personages zijn tragische mensen. Maar ze accepteren het leven zoals het is)¹⁹.

Krielaars konkluduje, iż powieść *Kamień na kamieniu* została bardzo entuzjastycznie przyjęta przez czytelników w Holandii. Pisarz otrzymał nawet spadek po holenderskim czytelniku, który zostawił mu swój majątek w podziękowaniu za mądrość zawartą w powieści:

W styczniu Myśliwski został poinformowany przez holenderską notariuszkę o tym, że 55-letni prawnik, który zmarł w listopadzie 2015 roku, napisał w testamencie, że cały jego majątek – w tym dom w Lejdzie – trafić ma do polskiego prozaika. [...] W liście wysłanym polskiemu pisarzowi notariuszka poinformowała go, że zmarły w listopadzie ubiegłego roku mężczyzna szczególnie mocno cenił sobie *Kamień na kamieniu*²⁰.

Myśliwski jednak odrzucił tę spuściznę. Powiedział:

Najpierw nie wierzyłem, potem się wahałem, w końcu doszedłem do wniosku, że mi wystarczy, że mogę doświadczyć takiego uznania²¹.

Miłośnik twórczości polskiego autora wziął to pod uwagę i zadeklarował w testamencie, że jeśli pisarz odmówi przyjęcia spadku, powinien on zostać przekazany Querido, holenderskiemu wydawcy powieści Myśliwskiego.

Michel Krielaars wspomina też, że pewien młody człowiek na festiwalu literackim podziękował Myśliwskiemu za *Kamień na kamieniu*, bo ta powieść wyprowadziła go z duchowego kryzysu. W swoim artykule przywołuje także postać muzykologa, który przed udaniem się na operację serca przeczytał ponownie powieść, a po zabiegu chciał powiedzieć jej autorowi, jak wiele ona dla niego znaczy. Niestety nie doszło do tego:

Niestety już się to nie zdarzyło, mówi pisarz, ponieważ on... zmarł na stole operacyjnym. Po jego pogrzebie żona powiedziała mi, że jej mąż poprosił ją, aby włożyła mu *Kamień na kamieniu* do trumny. Czegoś bardziej poruszającego nie możesz sobie wyobrazić. (Het is er helaas niet meer van gekomen, vertelt de schrijver,

19 'Ik schrijf geen boeken, ik praat boeken', <http://www.poleninbeeld.nl/wp-content/uploads/2016/08/%E2%80%98Ik-schrijf-geen-boeken-ik-praat-boeken%E2%80%99-NRC.df> [dostęp: 10.05.2022].

20 *Holender zapisał cały swój majątek... polskiemu pisarzowi*, https://www.niedziela.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=10138:2016-04-25-16-21-23&catid=77:holandia&Itemid=128 [dostęp: 10.05.2022].

21 Tamże.

want hij overleed op de operatietafel. Na zijn begrafenis vertelde zijn vrouw me dat haar manhaar had gevraagd Steen op steen bij hem in zijn doodskist te leggen. Iets ontroerenders kun je je toch niet voorstellen)²².

W sierpniu 2012 roku dziennikarz Mikke De Mulder napisał niderlandzką recenzję o *Kamieniu na kamieniu* na łamach Cobry, belgijskiej strony internetowej propagującej dzieła szeroko pojętej kultury. Najpierw naszkicował treść powieści, a następnie zaakcentował istnie mistrzowskie, plastyczne opisy obecne w tekście, „które chwytają za gardło”²³. De Mulder zauważa, że choć *Kamień na kamieniu* osadzony jest w środowisku chłopskim, to jednak nie przywołuje romantyczno-nostalgicznego obrazu tego chłopskiego świata. Powieść można postrzegać jako czuły i filozoficzny portret burzliwych czasów. Dziennikarz twierdzi ponadto, że „[k]onfrontacja z modernizacją i komunizmem była bardzo bolesna dla życia wsi i rolników”²⁴.

Myśliwski zapytany w styczniu 2018 roku przez Kennetha van Zijla, dziennikarza czasopisma „De Trouw”, o to, co chce osiągnąć swoimi książkami, odpowiedział:

Nic! Nie chcę pocieszać ani zasmucać. Na pewno nie chcę nauczać czy udzielać rad. Wystarczy, że ktoś razem ze mną się nad czymś zastanowi: nad życiem, światem, sobą, przeszłością. Rozważania nad przeszłością stanowią ważny element twórczości Polaka. Wszyscy żyjemy w przeszłości. Nie ma innego czasu. Czas terazniejszy i przyszły to czasy gramatyczne. Prawdziwym czasem jest tylko ten przeszły. Wszystko, co teraz mówimy, należy już przecież do przeszłości²⁵.

W 2013 w czasopiśmie „De groene Amsterdammer” (w dziale *Poezi i myśliciele*) ukazał się artykuł Marii Vlaar pt. *Polskie życie na wsi (Het Poolse dorpsleven)*. Autorka przybliżyła w tekście fabułę powieści *Kamień na kamieniu* oraz doceniała sztuk artystyczny samego Myśliwskiego. Píše między innymi następująco:

Myśliwski to mistrz gawędy który rozumie też sztukę niedopowiedzenia. (Myśliwski is een meesterlijk verteller, die ook de kunst verstaat van zaken ongezegd laten)²⁶.

Na stronie internetowej heban.nl, na której można nabyć holenderską wersję *Kamień na kamieniu*, można odnaleźć obszerne, bardzo entuzjastyczne i pozytyw-

22 'Ik schrijf geen boeken, ik praat boeken'.

23 *VriMax*, <http://cobra.canvas.be/cm/cobra/boek/2.19844/1.1461221> [dostęp: 9.08.2017].

24 Tamże.

25 „De mens kent het minst zichzelf, nietwaar?” *Kenneth van Zijl in gesprek met de schrijver Wiesław Myśliwski*, <https://pnkv.nl/2018/01/07/de-mans-kent-het-minst-zichzelf-nietwaar-kenneth-van-zijl-in-gesprek-met-de-schrijver-wieslaw-mysliwski/> [dostęp: 10.05.2002].

26 *Het Poolse dorpsleven*, <https://www.groene.nl/artikel/het-poolse-dorpsleven> [dostęp: 29.07.2022].

ne recenzje czytelników powieści. Na przykład Ellen Ijzerman napisała, że książka powinna nosić tytuł *Diament na diamencie*²⁷. W dalszej części recenzji można przeczytać:

Niektóre książki są po prostu zbyt dobre. Wtedy komplementy takie jak „piękny styl”, „oryginalne i niezwykle trafne metafory”, „pięknie meandrujące i przede wszystkim niezwykle urzekające historie” po prostu zawodzą. (Sommige boeken zijn simpelweg te goed. Dan schieten complimenten zoals “prachtige stijl”, “originele en buitengewoon passende metaforen”, “schitterend meanderende en bovenal uitermate boeiende verhalen” domweg tekort)²⁸.

Inny czytelnik, Ennonuy, podkreśla w swojej opinii, iż narracja w powieści jest pełna niezapomnianych i często przezabawnych fragmentów, zaś absolutną „atrakcją” dla czytelnika jest fragment o walce na lokalnym jarmarku. Autor recenzji wyznaje:

I powoli, ale pewnie zdajesz sobie sprawę, że czytasz mistrzowską książkę, której lekcje życia od Szymka dają do myślenia każdemu człowiekowi. Ta narracja jest pełna niezapomnianych i często przezabawnych fragmentów, a absolutną atrakcją jest walka na lokalnym jarmarku. Ale także niezliczone inne anegdoty i przygody pięknie opisuje suchy humor, którym posługuje się Myśliwski. I powoli, ale pewnie zdajesz sobie sprawę, że czytasz mistrzowską książkę, której lekcje życia od Szymka dają do myślenia każdemu człowiekowi. (En langzaam maar zeker dringt tot je door dat je een magistraal boek aan het lezen bent, waarvan de levenslessen van Szymek voor ieder mens stof tot nadenken bieden)²⁹.

Bez wątpienia można stwierdzić, że cenne przekłady Karola Lesmana przyczyniły się do wzrostu popularności dzieł Myśliwskiego i ich pozytywnego przyjęcia przez czytelników kraju tulipanów. Sam Lesman wypowiedział się jako recenzent na temat powieści *Kamień na kamieniu* na łamach niderlandzkiego „Czasopisma o literaturze słowiańskiej” („Tijdschrift over Slavistische literatuur”), gdzie nazwał powieść Myśliwskiego apoteozą tradycji chłopskiej:

W 1984 roku, niedługo po zniesieniu stanu wojennego, kiedy polska literatura była mocno upolityczniona, pojawił się całkowicie apolityczny (jak wszystkie jego dzieła) Myśliwskiego *Kamień na kamieniu*. Ta wielka powieść epicka powszechnie uważana jest za jego *opus magnum* i została nazwana w literaturze polskiej apoteozą tradycji chłopskiej. (In 1984, niet lang na de afschaffing van de staat van beleg in Polen, toen de Poolse literatuur in hoge mate gepolitiseerd was, verscheen Myśliwski's volstrekt apolitieke1 (zoals al zijn andere werk) *Kamień na kamieniu*

27 *Briljant op briljant*, <https://www.hebban.nl/recensie/ellen-ijzerman-prowisorio-over-steen-op-steen> [dostęp: 29.07.2022].

28 Tamże.

29 *Steen op steen*, <https://www.hebban.nl/recensie/ennonuy-over-steen-op-steen> [dostęp: 29.07.2022].

(Steen op steen). Deze grote epische roman wordt algemeen beschouwd als zijn magnum opus en is al eens de apotheose genoemd van de boerentraditie in de Poolse literatuur)³⁰.

Wydaje się, że w Holandii rośnie popularność twórczości Myśliwskiego. To nie jest zaskakujące. Jego książki są napisane dobrym, przejrzystym stylem oraz mają uniwersalny charakter. Sam Myśliwski we wspomnianym wyżej wywiadzie z 2016 roku mówił o swojej twórczości:

Każdy z wiekiem zyskuje szersze spojrzenie na życie. O tym są moje książki. Chcę doświadczenia życiowego, a wraz z nim tajemnicy życia. Nie powtarzaj ciągle tych samych idei, ale szukaj sensu tego większego doświadczenia życiowego, a tym samym tajemnicy życia. (Iedereen krijgt een bredere kijk op het leven naarmate hij ouder wordt. Daar gaat het mij in mijn boeken ook om. Ik wil niet steeds hetzelfde gedachtegoed herhalen, maar zoeken naar de betekenis van die grotere levenservaring en daarmee naar het geheim van het leven)³¹.

Bibliografia

Camus A., *Eseje*, przeł. J. Guze, Warszawa 1971.

Haan M., *De paradox van de vertaler. Vier fragmenten van een ongeschreven boek*, [w:] J. Thielemans, M. Van de Velde, *Vertaling & Verbeelding: de creativiteit van de literaire vertaler*, Gent 2001.

Sulima R., *Literatura a dialog kultur*, Warszawa 1982.

Verdaasdonk H., *De verbetering van de economische positie van literair vertalers*, [w:] H. Bloemen, *De kracht van vertaling – verrijking van taal en cultuur. Bijdragen aan het Tweede James S Holmes Symposium*, Utrecht 1998.

Zawada A., *Nurt chłopski, temat wiejski*, „Nowe Książki” 1997, nr 1.

Źródła internetowe

Algemeen letterkundig lexicon, http://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_03210.php [dostęp: 10.08.2017].

Briljant op briljant, <https://www.hebban.nl/recensie/ellen-ijzerman-prowisorio-over-steen-op-steen> [dostęp: 29.07.2022].

30 K. Lesman, *Wiesław Myśliwski*, <https://www.slavischeliteratuur.nl/tslarchief/tsl53/53e.html> [dostęp: 29.07.2022].

31 *'Ik schrijf geen boeken, ik praat boeken'*, <http://www.poleninbeeld.nl/wp-content/uploads/2016/08/%E2%80%98Ik-schrijf-geen-boeken-ik-praat-boeken%E2%80%99-NRCpdf> [dostęp: 10.05.2002].

- „De mens kent het minst zichzelf, nietwaar?” Kenneth van Zijl in gesprek met de schrijver Wiesław Myśliwski, <https://pnkv.nl/2018/01/07/de-mans-kent-het-minst-zichzelf-nietwaar-kenneth-van-zijlin-gesprek-met-de-schrijver-wieslaw-mysliwski/> [dostęp: 10.05.2022].
- Geluk is als water en iedereen heeft dorst*, <https://www.literairnederland.nl/recensie-wieslaw-mysliwski-steen-op-steen/> [dostęp: 13.05.2022].
- Het Poolse dorpsleven*, <https://www.groene.nl/artikel/het-poolse-dorpsleven> [dostęp: 29.07.2022].
- Holender zapisał cały swój majątek... polskiemu pisarzowi*, https://www.niedziela.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=10138:2016-04-25-16-21-23&catid=77:holandia&Itemid=128 [dostęp: 10.05.2022].
- ‘Ik genoot ervan dagelijks uren in de rij te staan’*, <https://www.volkskrant.nl/boeken/-ik-genoot-ervan-dagelijks-uren-in-de-rij-testaan~a361030/> [dostęp: 22.12.2022].
- ‘Ik schrijf geen boeken, ik praat boeken’*, <http://www.poleninbeeld.nl/wp-content/uploads/2016/08/%E2%80%98Ik-schrijf-geenboeken-ik-praat-boeken%E2%80%99-NRC.pdf> [dostęp: 10.05.2022].
- Leesfragment: Brief over Wiesław Myśliwski*, <https://www.athenaeum.nl/leesfragmenten/archief/2009/brief-over-wieslaw-mysliwski/> [dostęp: 8.08.2017].
- Lesman K., *Wiesław Myśliwski*, <https://www.slavischeliteratuur.nl/tslarchief/tsl53/53e.html> [dostęp: 29.07.2022].
- Postbode hoefde hij niet te worden*, <https://vertaalverhaal.nl/project/postbode-hoefde-hij-niet-te-worden/> [dostęp: 10.05.2022].
- Przekład literacki*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/przeklad-literacki;4009712.html> [dostęp: 3.05.2022].
- Steen op steen*, <https://www.hebban.nl/recensie/ennonuy-over-steen-op-steen> [dostęp: 9.07.2022].
- Taalunie, http://taalunieversum.org/sites/tuv/files/downloads/Literair_vertalen.pdf [dostęp: 10.08.2017].
- VrtMax, <http://cobra.canvas.be/cm/cobra/boek/2.19844/1.1461221> [dostęp: 9.08.2017].

Streszczenie

Wiesław Myśliwski jest słynnym współczesnym pisarzem. Jego powieści: *Ucho igielne* (2018), *Traktat o łuskaniu fasoli* (2006), *Kamień na kamieniu* (1984), *Ostatnie rozdanie* (2013) i *Widnokrąg* (1996) zostały przetłumaczone na niderlandzki przez znanego tłumacza Karola Lesmana. Niniejszy artykuł dotyczy twórczości Karola Lesmana i recepcji powieści *Kamień na kamieniu* w Holandii. Książki Myśliwskiego zostały entuzjastycznie przyjęte przez holenderskich czytelników.

Słowa kluczowe: Wiesław Myśliwski, Karol Lesman, *vertaling*, *receptie*, *Traktat o łuskaniu fasoli*, *Kamień na kamieniu*, *Ostatnie rozdanie*, *Widnokrąg*.

Reception of Wiesław Myśliwski's novel *Stone upon Stone* in the Netherlands

Summary

Wiesław Myśliwski is the best known Polish writer. His books, *Traktat o łuskaniu fasoli* (2006), *Kamień na kamieniu* (1984), *Ostatnie rozdanie* (2013), *Widnokrąg* (1996), have been translated into Dutch by a well-known translator, Karol Lesman. This research looks at both the work of Karol Lesman and the reception of the novel *Kamień na kamieniu* in the Netherlands. The books of Myśliwski were enthusiastically welcomed by Dutch readers.

Keywords: Wiesław Myśliwski, Karol Lesman, translation, reception, *Traktat o łuskaniu fasoli*, *Kamień na kamieniu*, *Ostatnie rozdanie*, *Widnokrąg*.

Biogram

Dr Joanna Włodarczyk-Kaziród – pracuje w Katedrze Literatury Niderlandzkiej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II w Lublinie. Jej badania koncentrują się na recepcji literatury polskiej w tłumaczeniu na język niderlandzki. Adres do korespondencji: Katedra Literatury Niderlandzkiej, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raławickie 14, 20–950 Lublin; email: joannawlodarczyk@kul.lublin.pl